

et-Tegnîb. Gazzâlî'nin *el-Vecîz*'ine ait bir ta'lik olup *el-Vecîz* ile birlikte basılmıştır (nşr. Târik Seyyid – Ahmed el-Mezîdî, Beyrut 2004). 6. *Şerhu Müsnedi's-Şâfi'i*. Muhammed b. Ya'kûb el-Asam en-Nisâbûrî'nin Şâfiî'nin eserlerinden derlediği hadisleri içeren *Müsnedü's-Şâfi'i*'nin şerhidir (Sezgin, I, 489). 7. *el-Emâlî's-şâriha 'alâ müfredâtî'l-Fâtîha*. Râfiî'nin, hocalarının Fâtîha sûresi hakkında naklettikleri hadisleri senedleriyle birlikte imlâ edip bunlar hakkında açıklamalarda bulunduğu eser otuz meclisten oluşmaktadır. 8. *el-İcâz fî ahtârî'l-Hicâz*. Hac yolculuğu sırasındaki mülâhazalarını içeren küçük hacimli bir kitaptır. 9. *et-Tedvîn fî aḥbârî Qazvîn*. Müellifin *Kitâbü't-Tedvîn fî zikri ehli'l-İlmi bi-Qazvîn* adını verdiği eserin ilk kısmı dört fasıl halinde şehrin fazileti ve özellikleri, Kazvin adı, kuruluşu ve fethi, bölgeleri, vadileri, kanalları, camileri ve mezarlıkları hakkındadır. Eserin geri kalan kısmı da iki bölüm halinde ünlü kişilerin kısa biyografilerine ayrılmıştır. Birinci bölümde Kazvin'e gelen sahâbî ve tâbiîni, ikinci bölümde kendi zamanına kadar Kazvin'de yetişen veya dışarıdan ilim tahsili için gelen ulemâyı ele alır; bu arada babasının biyografisine geniş yer ayırır (nşr. Azîzullah el-Utâridî, I-IV, Riyad, ts.; Haydarâbâd 1407/1987; Beyrut 1408/1987). Eser İbn Hacer el-Askalânî tarafından *Müntahabü Târîhi Qazvîn* adıyla ihtisar edilmiştir. 10. *Sevâdü'l-'ayneyn fî menâkıbi'l-gavs Ebi'l-'Alemeyn er-Rifâ'i* (Bulak 1301).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî, *et-Tedvîn fî aḥbârî Qazvîn* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, tür.yer.; a.mlf., *el-'Azîz şerhu'l-vecîz: Muḥaddime* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1417/1997, s. 407-421; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-luḡât* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1426/2005, s. 768-769; a.mlf., *Ravzatü't-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Riyad 1423/2003, I, 112-113; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhi), VIII, 281-292; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 570-573; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ'tü's-Şâfi'iyye* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), I, 393-397; İbn Hacer el-Askalânî, *Telḥîşü'l-habîr fî tahrici eḥâdisi'r-Râfi'iyyi'l-kebir* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1419/1998, nesreden giriş, I, 108-110; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VI, 266; Keşfü'z-zunûn, II, 1612-1613; İbnü'l-İmâd, *Şezerât* (Arnaût), VII, 189-191; Ahmed Ebû Ali, *Fehârisü'l-mektebeti'l-belediyye*, İskenderiye 1926, II, 7; Alevî b. Ahmed es-Sekkâf, *el-Fevâ'idü'l-Mekkiyye* (Mecmû'atü seb'ati kütübün müfide içinde), Kahire 1358/1940, s. 35-41; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 716, 740, 754; II, 260, 303; Brockelmann, *GAL* (Ar.), IV, 58-59; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmî'u's-sürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, III, 1561-1563, 1703-1704, 2116-2122; A. Arioli, "al-Râfiî", *El²* (İng.), VIII, 389; Sezgin, *GAS*, I, 489.

BİLAL AYBAKAN

RÂFÎ, Mustafa Sâdik

(bk. MUSTAFA SÂDİK er-RÂFÎ).

RÂFİZİLER

(الروافض)

Başlangıçta

Zeyd b. Ali'den ayrılan ilk İmâmîler'e, daha sonra bütün Şii fırkaları ile Şii unsurları taşıyan bazı bâtinî gruplarına verilen isim.

Sözlükte "terketmek, bırakmak, ayırmak" anlamındaki *rafz* kökünden türeyen *râfıza* "bir fikir veya bir gruptan ayrılan kişi yahut topluluk" demektir. Çoğulu *revâfız* olmakla birlikte *râfıza* bazan "topluluk" mânâsında da kullanılır (*Lisânü'l-'Arab*, "rfz" md., *Kâmus Tercümesi*, II, 1260). Terim olarak Zeyd b. Ali'nin Emevîler'e karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebû Bekir ve Ömer'i meşrû halife kabul ettiği gerekçeyle kendisini terkeden ilk İmâmîler'i, ardından ilk üç halifenin hilâfeti reddettikleri için bütün Şii grupları, daha sonra da Şii unsurları taşıyan bazı bâtinî grupları ifade eder.

Râfizîler'in ortaya çıkışı hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte bilindiği kadarıyla erken devir Şii fırkalarıyla ilgili ilk kullanılışı Muhammed el-Bâkır'ın 114 (733 [?]) yılında ölümünden sonraki devreye rastlar. Onun ikiye ayrılan mensuplarının bir kısmı, Hasan b. Ali neslinden gelen Muhammed b. Abdullah en-Nefsüzzekiye'nin imâmetini ve mehdî olarak zuhur edeceğini iddia etmiş, diğerleri imâmetin Ca'fer es-Sâdik'a intikal ettiğini ileri sürerek ona tâbi olmuştur. İlk iddiayı ileri sürenler arasında bulunan ve bu düşüncüyü çevresinde yaymaya çalışan Mugire b. Saîd el-İclî diğer grup tarafından lânetlenerek dışlanmış, Mugire de bunları "terkedenler" anlamında *Râfıza* diye isimlendirmiştir (Sa'd b. Abdullah el-Kummî, s. 76-77; Nevbahtî, s. 54). Bunun dışında *Râfıza* ismiyle ilgili haberler Muhammed el-Bâkır'ın ölümünden yedi sekiz yıl sonraki döneme aittir. Onun kardeşi Zeyd b. Ali 122 (740) yılında Emevîler'e karşı ayaklanmış ve başlangıçta Kûfeliler'den destek almıştı. Ancak Kûfeliler, Zeyd'in meşrû halife olarak kabul ettiği Ebû Bekir ve Ömer'le ilgili düşüncelerinden vazgeçmesini, onların Hz. Peygamber'den sonra hilâfeti gasbettiklerini açıkça ilân etmesini, bu takdirde kendisiyle beraber mücadele edeceklerini söylemiş, Zeyd bu şartları kabul etmeyince onu terketmiştir. Bunun üzerine Zeyd onlara

"rafaztümünî" (Düşman karşısında beni yalnız bıraktınız) diye sitem etmiş, böylece söz konusu grup *Râfıza* şeklinde anılmıştır (Eş'arî, s. 65). Ca'fer es-Sâdik'a bağlanıp İmâmîyye adıyla anılan bu zümre, Zeyd taraftarlarıncâ "Zeyd'i terkedenler" anlamında ve küçültücü bir niteleme olarak *Râfıza* diye adlandırılmıştır. İmâmîyye Şîası'nın gelişmesi ve imam sayısını on iki olarak belirleyen İsnâaşeriyye'nin ortaya çıkıp zamanla İmâmîyye'yi ve bazan Şîa'yı temsil etmesi üzerine aynı niteleme İsnâaşeriyye, bazan da bütün Şîa'yı kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Meselâ Eş'arî bu terimle İmâmîyye'yi kastederken (*Maḳâlât*, s. 16) Bağdâdî, *Râfıza*'nın Hz. Ali'den sonra Zeydiyye, İmâmîyye, Keysânîyye ve Gâliyye'ye ayrıldığını belirterek bu ismi Şîa ile eş anlamlı olarak kullanmıştır (*el-Fark*, s. 21; krş. Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, s. 28, 29). İmâmîyye Şîası'nda imâmet nazariyesinin kurulması, Hz. Ali'nin Resûl-i Ekrem'den sonra ilk imam kabul edilmesi, dolayısıyla ilk üç halifenin hilâfetlerinin reddedilmesi sebebiyle Ehl-i sünnet âlimleri tarih boyunca İmâmîyye Şîası'nı bu isimle anmış, onların inanç ve düşüncelerine karşı "ered ale'r-Râfıza" adıyla çok sayıda eser kaleme almıştır. Bu arada âhir zamanda *Râfıza* diye anılan bir toplumun ortaya çıkıp İslâm'dan ayrılacağını belirten bazı hadisler nakledilmişse de bunların sıhhati sabit görülmemiştir (*Müsned*, I, 103; a.g.e. [Arnaût], II, 187).

Revâfız teriminin küçültücü bir isim şeklinde yaygınlaşması ilk dönemlerden itibaren İmâmîyye mensuplarını harekete geçirmiş, bu ismin "kötülükleri terkedenler, kötülüktен uzaklaşanlar" anlamında bir şeref unvanı olarak savunulmasına ve bu çerçevede bazı rivayetlerin ortaya atılmasına yol açmıştır. Bunlardan birine göre Fırun'un tebaası içinden yetmiş kişi onun düşüncelerini terketmiş ve Hz. Mûsâ'ya tâbi olmuştur. Bu grup Allah tarafından *Râfıza* (kötülüğü terkedenler) diye isimlendirilmiş ve bu ismi Tevrat'a kaydetmesi Mûsâ'ya emredilmiştir. Diğer bir rivayete göre ise şeker kamışı satıcısı olan bir kimse kendisini Râfizî olmaması hususunda ikaz eden birini Ca'fer es-Sâdik'a şikâyet ettiğinde imam, "Yemin ederim ki Allah'ın size lutfettiği bu isim, bizi takip ettiğiniz ve bize yalan isnat etmediğiniz sürece sizin için çok yüce ve çok şerefli bir isimdir" demiş (Berkî, s. 119), yine aynı konuda Muhammed el-Bâkır'a gelen bir kişi başkaları tarafından *Râfıza* diye nitelendirildiğini söyleince, "Ben o Râfizîler'den biriyim, Râfizîler de bendendir" cümlesini üç defa tekrarlamıştır (Meclisî, LXV, 97).

Selçuklu kaynaklarında hemen hiç rastlanmayan terim Osmanlı tarih eserlerinde sıkça yer almıştır. "Râfîzî, Revâfîz, Râfîziyü'l-mezheb, Revâfîzü'l-mezheb" vb. biçimlerde kullanılan terimle daha çok Şîî unsurlar taşıyan batıni gruplar kast edilmiştir. Bu terim, ileride Alevî yahut Bektaşî diye anılacak olan ve yaygın İslâmî anlayıştan uzak kalan muhtelif derviş zümreleri, Şîa'ya mensup olan Acemler, Kalenderîler, özellikle Safevî Devleti'nin kurulması esnasında ve sonraki dönemlerde Anadolu'da ve İran'da bulunan Osmanlı muhalifi kızılbaş zümreler için kullanılmıştır (geniş bilgi için bk. Ocak, sy. 12 [1981-82], s. 514-516). Bu topluluklar inanç itibarıyla cemaat dışı olarak düşünülmüş, zaman zaman kadınlara ve idarecilere bunlarla ilgili uygulamaları düzenleyen fermanlar gönderilmiştir (Ahmed Refik, tür.yer.).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 1260; *Müşned*, I, 103; a.e. (Arnaûd), II, 187; Berkî, *el-Mehâsin* (nşr. M. Sâdık Bahrülülûm), Necef 1384/1964, s. 119; Hayyât, *el-İntişâr*, tür.yer.; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Makâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd Meşkûr), Tahran 1963, s. 76-77; Nevbahtî, *Fıraku's-Sî'a*, s. 54; Es'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 16, 65; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red* (nşr. S. Dederling), İstanbul 1936, s. 14, 19, 25, 29, 72, 118, 125-126; Ebû'l-Kâsım Furât b. İbrâhîm el-Kûfî, *Tefsîr*, Necef 1354, s. 139; Bağdâdî, *el-Farâk* (Abdülhamîd), s. 21; Ebû'l-Yûsuf el-Pezdevî, *Uşûlû'd-dîn* (nşr. H. P. Linss), Kahire 1383/1963, bk. İndeks, s. 28, 29 (er-Revâfîz); Muhammed b. Ebû'l-Kâsım et-Taberî, *Bişâretü'l-Muştâfâ*, Necef 1963, s. 276; Şehrîstânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 155; Meclîsî, *Bişâretü'l-envâr*, Beyrut 1403/1983, LXV, 49, 96-98; Ahmed Refik [Altınay], *Onaltıncı Asırda Râfîzîlik ve Bektâşîlik*, İstanbul 1932, tür.yer.; Murtazâ Dâif Hasenî Râzî, *Tebşîratü'l-'avâm fî ma'rîfeti makâlâtü'l-enâm* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1313 hş., s. 32-33; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkülü Devri* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 198-204; a.mlf., "The Râfîdites: A Preliminary Study", *Oriens*, XVI (1963), s. 110-121; E. Kohlberg, "The Term Râfida in Imâmî Shî'î Usage", *JAOs*, XCIX (1979), s. 677-679; a.mlf., "al-Râfîda", *EP* (İng.), VIII, 386-389; Ali Refî, "Râfîzî, Râfîziyye", *DMT*, VI, 101-104; Ahmet Yaşar Ocak, "Türk Heterodoksi Tarihinde Zındık, Hâricî, Râfîzî, Mülhid ve Ehl-i Bid'at Terimlerine Dair Bazı Düşünceler", *TED*, sy. 12 (1981-82), s. 514-516.

MUSTAFA ÖZ

RÂĞİB EFENDİ

(1786-1848)

Osmanlı âlimi, şair.

Rebûlevvel 1200'de (Ocak 1786) Âmid'de (Diyarbakır) doğdu. Babası Diyarbakır müftüsü Mehmed Mesud Efendi, dedesi müftülük ve müderrislik yapan *Lübbü'l-beyân* müellifi Seyyid Mehmed Sıbgatullah

Efendi, büyük dedesi *Şahîh-i Buḥârî*'yi şerheden ve Beyzâvî'nin tefsirine hâşiyesi bulunan Küçük Ahmed Efendizâde Ebûbekir Efendi'dir. Aile çevresinde özel eğitim alarak yetişti; babasından ve amcası müftü Halil Efendi'den Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve fıkıh usulü, kelâm, mantık dersleri aldı. 1816'da İstanbul'a giderek Şeyhülislâm Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi, Celâlî Emin Efendi, Ankaravî Abdullah Efendi gibi âlimlerden ders gördü ve icâzet aldı, Süleymaniye ruûsuna nâil oldu. Ardından memleketine döndü. 1819'da Diyarbakır Valisi Behram Paşa ile halk arasında çıkan ihtilâf sebebiyle meydana gelen olaylardan sonra o sırada müftü olan babası Anapa'ya sürgün edilince o da Anapa'ya, oradan da İstanbul'a gitti. Babasının affedilmesi için temaslarda bulundu, devlet ricâlî için kasideler yazdı; 1237 (1821-22) yılında babasının affedilmesini sağladı.

1241'de (1825-26) babası vefat ettiğinden Diyarbakır'da Hüsrev Paşa (Hüseyriye) Medresesi'nde müderrislik yapmaktaydı. 1244 (1829) yılındaki hacca esnasında Mekke'de bir yıl kadar mücâvir kaldı. Bu sırada *Şahîh-i Buḥârî*'den istinsah ettiği bir nüshayı ulemâdan Abdullah Horasânî ve on beş kadar muhaddis huzurunda mukabele ve tashih ederek tamamladı. Eylül 1830'da memleketine döndükten sonra evinde *Muhtaşarü'l-Me'âni* ile *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* ve Câmî-i Kebîr'de *Şahîh-i Buḥârî* okuttu; telifle meşgul oldu. 1832 yılından itibaren derslerine evinin karşısında yaptırdığı, halen Râgıbiye Camii olarak bilinen medresede devam etti. 1835'te oğlu Sıbgatullah Efendi ile birlikte Kudüs'e gitti; beş ay kadar Kudüs ve civarında kaldıktan sonra memleketine döndü. 1840'ta bütün görev ve mukâatalarını oğlu Sıbgatullah Efendi'ye devrederek inzivaya çekilmek maksadıyla İstanbul'a gitti. Birkaç ay içinde beratlarını tanzim ettirip Diyarbakır'a döndü. 1843 yılında Dicle nehri kenarındaki Çaruḡî köyünde bir kasır inşa ettirdi. Vefatına kadar sohbetlerine devam etti ve eser telifiyle meşgul oldu. Kaynaklarda 1264 yılı Safer ayının başlarında (Ocak 1848) vefat ettiği, vasiyeti üzerine Râgıbiye Medresesi'nin hazîresine defnedildiği belirtiliyorsa da mezar taşında bu tarih "gurre-i Safer 1265" (Aralık 1848) olarak kayıtlıdır.

Hayır sahibi bir zat olduğu kaydedilen Râgıb Efendi'nin Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır. Hz. Peygamber için yazdığı kasideler yanında devrinin önde gelen ricâlî, ayrıca çeşitli olaylar için şiirler kaleme aldığı ve tarih düşürdüğü belirtti-

li. Râgıb Efendi yaptırdığı medresede bir kütüphane kurarak burada çok sayıda eser toplamıştır. Diyarbakır'da iki fırın ve Câmî-i Kebîr yakınındaki bir kahvehaneden başka Çaruḡî köyündeki bir değirmenle tarlalardan oluşan mallarını bu medreseye vakfetmiştir. Medresenin gelir kaynakları arasında, Diyarbakır'da 980-983 (1572-1575) yıllarında valilik yapan Vezirzâde Hasan Paşa'nın inşa ettirdiği hanın gelirinin yarısı da sayılmaktadır (Yılmazçelik, I, 145-146). Zamanla harabe haline gelen medresenin bitişiğindeki Defterdar Camii'ni tahir ettirerek ibadete açılmasını sağlayan Râgıb Efendi ayrıca Diyarbakır yakınlarındaki Dilâver Paşa Köprüsü'nü yeniden yaptırmıştır. Oğlu Sıbgatullah Efendi Diyarbakır müftülüğü ve Bağdat kadılığı, torunu Hacı Mehmed Mesud Efendi Meclîs-i Meb'ûsan (1877) üyeliğinden başka Haremeyn pâyesini olarak Medine kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Yetiştirdiği öğrenciler arasında Ali Emîrî Efendi'nin hocası Mehmed Şâban Kâmi Efendi de bulunmaktadır.

Eserleri. Bursalı Mehmed Tâhir, Râgıb Efendi'nin tefsir, hadis ve diğer ilimlerde on üç eserini kaydederse de Ali Emîrî Efendi bunların dışında bazı eserler zikrederek sayılarının kırktan fazla olduğunu söyler. Ancak eserlerinin günümüzde mevcudiyetine dair yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi'nde Âmidli Mehmed adına kayıtlı *Dini Onbir Risale* (nr. 4390) bulunamamış, *Risâletü't-te'avvüz* adıyla basılan (Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, baskı yeri yok, 1337) *et-Te'avvüz min men'it-ta'vîz ve't-tesbîh ve't-tekbîr* adlı risâlenin Tatarzâde Mehmed b. Halîl el-Âmidî'ye, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde kayıtlı (Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1453) *Mevlid*'in Nakşibendî hulefasından Bursalı Kitapçı Mustafa Râgıb Efendi'ye ait olduğu tesbit edilmiştir. Râgıb Efendi'nin kaynaklarda anılan başlıca eserleri şunlardır: *Risâle mühimme fî tefsîri'l-âyât ve şerhi'l-ehâdisi'l-vâride fî hakki'l-guzât* (Şeyhülislâm Mekkezâde Mustafa Âsım Efendi'ye takdim etmiştir), *Se-yahatnâme* (babasının sürgün edildiği Anapa'ya giderken meydana gelen olayların anlatıldığı bir eserdir), *Şerhu Lugalı ismi Ferezdak li-Kâsim Râşim Âmidî*, *Risâle fî tahkiki't-târîh*, *Tercemetü't-terâcîm fî terâcîmi'l-Buhârî*, *Risâle fî tesbîhâtü't-tuyûr*, *Risâle fî tahkiki ibâreti'n-nas ve işâretühû ve delâletühû ve'ktizâühû fi'l-usûl*, *Risâle fî tahkiki tahvîli'l-kable*, *Risâle nefise fî alâyiki'l-mecâz mufassalen*, *Risâle fî lafzi'l-küfr ve'l-ikfâr ve't-tekfîr*, *Risâle fî tahkiki*